

УДК 338.48-6:615.8(477)

М. В. Грабар,

к. е. н., доцент кафедри туризму, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: 0000-0002-2753-4462

М. Ю. Кашка,

к. і. н., доцент кафедри туризму, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: 0000-0001-7437-6156

О. В. Пригара,

к. б. н., доцент кафедри туризму, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: 0000-0003-3433-7173

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.15.44

МЕТОДИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ НА ПРАКТИЦІ

M. Hrabar,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism, Uzhhorod National University

M. Kashka,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism, Uzhhorod National University

O. Pryhara,

PhD in Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism, Uzhhorod National University

METHODS OF USING MEDICAL AND HEALTH TOURISM IN PRACTICE

Статтю присвячено методам використання лікувально-оздоровчого туризму на практиці. Здійснено теоретичний аналіз наявних трактувань дефініції "лікувально-оздоровчий туризм". Наведено структуру лікувально-оздоровчого туризму. Обґрунтовано концептуальні основи лікувально-оздоровчого туризму через взаємозв'язок мети, цілей, функцій та методів. З'ясовано, що надання послуг лікувально-оздоровчого туризму реалізується на основі використання бази методів: кліматотерапія, бальнеотерапія, пелоїдотерапія, фізіотерапія, дієтотерапія, термотерапія, лікувальний масаж, нетрадиційні методи лікування. Проаналізовано лікувальні процедури, що входять у вартість путівки таких санаторіїв Закарпаття: "Верховина", "Карпати", "Поляна", "Синяк", "Сонячне Закарпаття", "Шаян". Обґрунтовано важливість розвитку видових напрямів лікувально-оздоровчого туризму. Зазначено, що Міністерством соціальної політики постійно здійснюється моніторинг надання послуг із санаторно-курортного лікування оздоровчими закладами, які було обрано пільговими категоріями громадян.

The article is devoted to the methods of using medical and health tourism in practice. Theoretical analysis of existing interpretations of the definition of "health tourism" is carried out. The structure of medical and health tourism is given. The conceptual bases of medical and health tourism through the interrelation of the purposes, functions and methods are substantiated. It was found that the provision of health tourism is realized on the basis of using a base of methods: climatotherapy, balneotherapy, peloidotherapy, physiotherapy, diet therapy, thermotherapy, therapeutic massage, non-traditional methods of treatment. The medical procedures included in the tour price of the following sanatoriums of Transcarpathia are analyzed: "Verkhovyna", "Karpaty", "Polyana", "Sinyak", "Sunny Transcarpathia", "Shayan". The importance of the development of specific areas of medical and health tourism is substantiated. It is noted that the Ministry of Social Policy constantly monitors the provision of sanatorium treatment services by health facilities that have been selected by privileged categories of citizens.

As a result of the study it is necessary to conclude that health tourism is a type of tourism, where on the basis of own, state or corporate funds are provided medical-diagnostic, rehabilitation, prevention services in areas other than permanent residence and which have the necessary natural, material and human resources for the purpose of preventive measures, rehabilitation, treatment of various pathologies.

In accordance with the budget programs, sanatorium treatment of certain categories of the population is financed. Medical tourism involves the implementation of at least one of three main groups of programs: preventive, medical-diagnostic and rehabilitation. In 2021, the budget program "Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Accident" for sanatorium treatment provides UAH 2,570.2 million. Models of SPA-services have features and are classified on a cultural-geographical basis. There are Austrian, American, German, French-Italian, Eastern and Slavic SPA models.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, методи, медичний туризм, санаторно-курортний туризм, SPA, wellness.

Key words: medical and health tourism, methods, medical tourism, sanatorium tourism, SPA, wellness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Концепція подорожей у галузі охорони здоров'я сягає глибокої історії. Ще з найдавніших часів люди подорожували у пошуках місць оздоровлення та лікування. Древні цивілізації користувались терапевтичним ефектом термічної медицини, термальних джерел та священних храмових ванн. Найдавніші оздоровчі комплекси в околицях гарячих джерел були побудовані шумерами.

Лікувально-оздоровчий туризм є одним із найбільш швидкозростаючих сегментів світового туристичного ринку, головним джерелом якого є Європа. За даними Асоціації медичного туризму, близько 14 млн людей щороку у світі подорожують до інших країн в пошуках медичної допомоги. Світовий ринок медичного туризму в 2019 р. становив 19 млрд дол. США [3, с. 13].

Лікувально-оздоровчий туризм — це подорожі, пов'язані з прагненням зберегти чи покращити фізичне та внутрішнє самопочуття. Він заснований на послабленні та профілактиці хвороб.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

С. Галасюк, К. Галасюк висвітлювали проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Авторами досліджено термінологію, яка міститься в нормативно-правових актах, що регламентують діяльність, пов'язану з лікувально-оздоровчим

туризмом; узагальнено погляди науковців щодо тлумачення цього терміна; проаналізовано статистичну інформацію про стан лікувально-оздоровчого туризму в Україні для визначення проблем його розвитку [2].

Детермінанти медичного та лікувально-оздоровчого spa- та wellness-туризму в світі висвітлювали А.Г. Шульгай, О.А. Ошлянська, В.І. Бондарчук, Ю.В. Завіднюк, І.Б. Чорномидз, А.І. Добровольська, А.С. Сверстюк [8].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності лікувально-оздоровчого туризму та конкретних методів реалізації його на практиці, що в свою чергу забезпечує реалізацію мети та цілей подорожі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття "лікувально-оздоровчий туризм" не має однозначного трактування. А. А. Федякін в своїй роботі обґрунтовує поняття "лікувально-оздоровчий туризм" як вид туризму, що спрямований на відновлення життєво важливих функцій людини і призначений для хворих і ослаблених людей. Обмеження даного визначення цільовою функцією лікувально-оздоровчий туризм [10, с. 36].

У інших дослідженнях лікувально-оздоровчий туризм розглядається як подорож для відпочинку, оздоровлення чи лікування, яку

Рис. 1. Концептуальні основи лікувально-оздоровчого туризму

Джерело: сформовано авторами.

здійснюють з безпосереднього використання природних властивостей клімату, мінеральних вод, лікувальних мулів, привабливих ландшафтних та інших ресурсів з подальшою його структуризацією на лікувальний і оздоровчий [2].

В.А. Набедрик виділяє в цьому явищі [6, с. 43]:

— мотивацію клієнтів щодо обстеження, лікування і реабілітації організму, а також профілактики захворювань;

— місцевості, відмінні від постійного місця проживання туристів;

— наявність для цього відповідних ресурсів.

За О.В. Бабкіним, лікувально-оздоровчий туризм передбачає переміщення резидентів і нерезидентів у межах державних кордонів і за межі державних кордонів на строк не менше 20 годин і не більше 6 місяців в оздоровчих цілях, цілях профілактики різних захворювань організму людини [1, с. 121].

Узагальнюючи викладений вище матеріал, можна дати таке визначення лікувально-оздоровчого туризму — це вид туризму, де на основі власних, державних або корпоративних коштів надаються лікувально-діагностичні, реабілітаційні, профілактичні послуги, в місцевостях, відмінних від місця постійного проживання і які володіють необхідними для цього природними, матеріальними і людськими ресурсами з метою превентивних заходів, реабілітації, лікування різних патологій. Обґрунтування цього визначення доцільно проводити із законодавчої точки зору. Згідно із Законом України "Про туризм", а саме, статті 4 знаходимо, що залежно від категорій осіб, які здійсню-

ють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для осіб з інвалідністю; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо [4]. Тобто на законодавчому рівні чітко виділено лікувально-оздоровчий туризм як окремий вид.

Лікувально-оздоровчий туризм має такі джерела фінансування:

державні кошти — фінансування за рахунок коштів державного бюджету окремих категорій населення: інвалідів, дітей-сиріт, учасників АТО, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

корпоративні кошти — фінансування підприємствами оздоровчих путівок для своїх працівників;

власні кошти — заробітна плата, доходи від цінних паперів, здачі в оренду майна, дивіденди.

Зауважимо, що ключовим моментом тут є "мотив поїздки", що передбачає добровільність, свободу і усвідомленість вибору такої поїздки в сенсі місця придбання лікувального туру, розташування курорту, форми оплати, складу, термінів і тривалості курортних програм [1, с. 126].

Концептуальні основи лікувально-оздоровчого туризму передбачають наявність мети, цілей, функцій та методів (рис. 1).

**Таблиця 1. Лікувальні процедури,
що входять у вартість путівки санаторіїв Закарпаття**

Назва санаторію	Методи лікування	Профіль санаторію
Верховина	Індивідуальна дієтотерапія, питне водолікування природні мінеральні ванни, парафінові аплікації, фізіотерапевтичні процедури, інгаляції, класичний масаж, лікувальна фізкультура, кліматолікування, фітотерапія	Хвороби органів травлення; крові та кровотворних органів
Карпати	Ванни (мінерально-хвойні, мінерально-перлинні, мінерально-хвойно-перлинні), питне лікування мінеральною водою в бюветі, лікувальна гімнастика та ЛФК, озокерито-парафінові аплікації, гальванізація, електрофорез лікарських засобів, діадинамотерапія, електросонотерапія, ампліпульстерапія, дарсонвалізація, низькочастотна магнітотерапія, короткохвильове ультрафіолетове опромінення, лазеротерапія, масаж фітотерапія	Хвороби органів кровообігу, нервової системи, травлення, сечостатевої системи, кістково-м'язової системи; ожиріння, цукрового діабету; оздоровлення вагітних з акушерською та екстрагенітальною патологією
Поляна	Бальнеотерапія, дієтичне харчування за профілем лікування, фітотерапія, парафіно-озокеритові аплікації, процедури апаратної фізіотерапії, лікувальна фізкультура	Гастроентерологія
Синяк	Загальні мінеральні (сірководневі) ванни або штучні ванни (хвойні, хвойно-перлинні, перлинні ванни), озокеритолікування, підводна вертикальна витяжка хребта, суглобів, сухе витягування хребта, лікувальні душі, апаратна фізіотерапія, інгаляції, лікувальна фізкультура, механотерапія, масаж, психотерапія, дієтотерапія, кліматолікування, внутрішній прийом мінеральної сірководневої води	Захворювання органів травлення, сечовидільної та ендокринної систем професійні захворювання, алергічні захворювання
Сонячне Закарпаття	Дієтотерапія, питне водолікування, інгаляції, лікувальні ванни, душі, в т.ч. душ-масаж підводний, озокерито-парафінові аплікації, апаратна фізіотерапія, галотерапія, кліматотерапія, лікувальна фізкультура, масаж, ароматерапія, фонотерапія, психотерапія	Хвороби органів травлення та ендокринної системи
Шаян	Кліматолікування, питне водолікування (мінеральна вода), природні ванни, душі, кишкові процедури, стоматологічний гідромасаж ясен мінеральною водою, інгаляції, озокеритолікування, апаратна фізіотерапія, лікувальна фізкультура	Лікування хвороб органів травлення, сечостатевої, ендокринної системи, порушення обміну речовин

Джерело: сформовано за даними [9].

Лікувально-оздоровчий туризм передбачає досягнення наступних цілей: лікування, оздоровлення, відновлення, превенція, відпочинок. Основними методами, використовуваними в ході лікувально-оздоровчий туризм є: кліматотерапія — лікування за допомогою сприятливого для конкретного організму клімату; бальнеотерапія — лікування мінеральними водами; пелоїдотерапія — це лікування спеціальними грязями; фізіотерапія — лікування за допомогою фізичних чинників; дієтотерапія — дотримання відповідного режиму харчування; термотерапія — використання цілющих властивостей різних температурних режимів; нетрадиційні методи лікування, формувалися в різних дестинаціях залежно від ресурсної та соціокультурної складової. Серед популярних методів нетрадиційної медицини доцільно виділити: апітерапію, фітотерапію, фунготерапію, гірудотерапію, акупунктуру, аюрведу, йогу, гіпнотерапію та ін.

До процедур апаратної фізіотерапії відносять: гальванізацію, електрофорез з медикаментами, електросонотерапію, ампліпульстерапію, ампліпульсофорез медикаментів, індукто-термію, низькочастотну магнітотерапію, ультрависокочастотну терапію, ультразвукову терапію, діадинамотерапію, діадинамофорез медикаментів, дарсонвалізацію та ін.

Розглянемо надання зазначених методів лікувально-оздоровчого туризму на практиці санаторіїв Закарпаття (табл. 1).

Лікувально-оздоровчий туризм передбачає реалізацію, принаймні, однією з трьох основних груп програм: профілактичної, лікувально-діагностичної та реабілітаційної. Лікувально-оздоровчий туризм передбачає отримання туристом-пацієнтом різних медичних послуг (профілактика або реабілітація, медикаментоз-

Рис. 2. Структура лікувально-оздоровчого туризму

Джерело: [5, с. 44].

не або немедикаментозне лікування) в лікувально-профілактичних закладах (медичний туризм) або спеціалізованих засобах розміщення, таких як санаторії, профілакторії та інші оздоровчі установи організації (санаторно-курортний туризм).

З позицій функціональності та наявності лікувальної складової притримуємося типології С.А. Мозокіної, яка поділяє лікувально-оздоровчий туризм на наступні типи (рис. 2).

Розглянемо сутність зазначених вище видів. Медичний туризм, як правило, включає в себе проведення оперативного медичного втручання на базі закладів охорони здоров'я за такими напрямками: хірургія, стоматологія, офтальмологія та ін. Причому розміщення може бути як на базі самого медичного закладу, так і в пов'язаних з ним готелю. Можна сказати, що медичний туризм поєднує в собі надання медичних послуг і переміщення пацієнта-туриста в відмінний від місця постійного проживання регіон або країну [5, с. 44—45]. Санаторно-курортне лікування передбачає ліквідацію або зменшення проявів патологічного процесу, відновлення або покращення порушених функцій, підвищення загальної реактивності, тренування адаптаційних механізмів та сприяння реабілітації [7].

У 2021 р. за бюджетною програмою "Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" на санаторно-курортне лікування передбачено 2 570,2 млн грн., що на 403 485,0 тис. грн. більше порівняно з 2020 р.; на санаторно-курортне лікування постраждалих громадян і дітей з інвалідністю у супроводі одного з батьків — на 113,8 млн грн. більше порівняно з 2020 р. [7].

Wellness-туризм здійснюється практично здоровими людьми, основним мотивом яких є збереження та посилення свого здоров'я. Мюллер і Ланц-Кауфман визначають wellness як "стан здоров'я за допомогою гармонії тіла, ро-

зуму, душі на основі таких елементів: фізичної культури, здорового харчування, дієти, відпочинку, медитації, психічної діяльності та турботи про навколишнє середовище і соціальних контактів" [11, с. 7]. Wellness туристи можуть отримати процедури, дуже схожі на ті, що використовуються медичними туристами, але відмінність полягає в мотиві — збереження та зміцнення їх здоров'я, запобігання хвороби, а не лікування вже існуючої патології.

Найбільше визнання в літературі отримала модель wellness з шести компонентів. Основа конуса (верхня частина моделі) відображає максимальне вираження благополуччя, а звужуюча частина конусу означає погіршення здоров'я і розвиток хвороби в результаті негативних змін компонентів благополуччя і зменшення його сумарного поля. Всі компоненти wellness взаємозв'язуються, і wellness відбиває стан кожної, що складає і результат їх взаємодії між собою (рис. 3).

Таким чином, wellness — динамічна структура, флуктуації якої залежні від вираженості позитивних або негативних змін в одному, декількох або всіх її складових конкретного індивіда. Як підкреслює Дж. Зефф важливо, що wellness, в порівнянні з патогенетичним фокусуванням моделі хвороби, характеризується спрямованістю на здоров'я, на виявлення того, що його формує і покращує, на результат участі індивіду в wellness-програмах [12, с.30].

Сучасний концепт SPA — це оздоровчий комплекс процедур з використанням лікувальних властивостей мінеральної, морської, прісної води, а також солі, лікувальних грязей, морських водоростей і лікарських рослин. Використання SPA-процедур направлено на оздоровлення та психосоматичну релаксацію організму. Моделі SPA-послуг мають особливості та класифікуються по культурно-географічній ознаці. Виділяють австрійську, американську, німецьку, французько-італійську, східну й слов'янську моделі SPA.

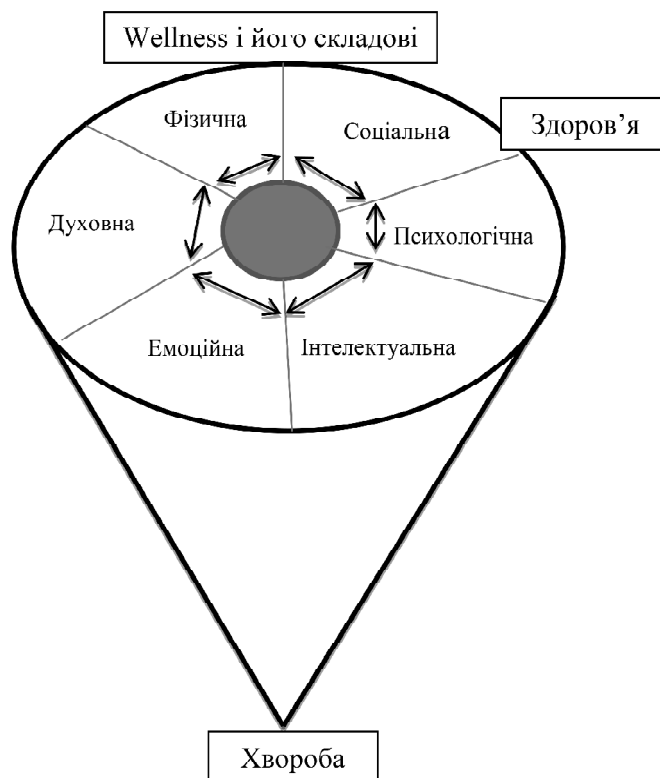

Рис. 3. Модель wellness: від здоров'я до хвороби

Джерело: [11, с. 9].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження необхідно підсумувати, що лікувально-оздоровчий туризм — це вид туризму, де на основі власних, державних або корпоративних коштів надаються лікувально-діагностичні, реабілітаційні, профілактичні послуги, в місцевостях, відмінних від місця постійного проживання і які володіють необхідними для цього природними, матеріальними і людськими ресурсами з метою превентивних заходів, реабілітації, лікування різних патологій.

Відповідно до бюджетних програм здійснюється фінансування санаторно-курортного лікування певних категорій населення: учасники антитерористичної операції, особи з інвалідністю та громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. У 2021 р. за бюджетною програмою "Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" на санаторно-курортне лікування передбачено 2 570,2 млн грн.

Література:

1. Бабкін О.В. Спеціальні види туризму: навч. посіб. Ростов-на-Дону: Фенікс, 2008. 252 с.
2. Галасюк С., Галасюк К. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2013. № 5 (254). С. 16—21.

3. Грабар М.В. Кашка М.Ю. Аюрведа як перспективний напрям розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Науковий погляд: економіка та управління. № 1 (71). 2021. С. 12—16.

4. Закон України "Про туризм" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.07.2021).

5. Мозокина С.А. Тенденции развития лечебно-оздоровительного и медицинского туризма. Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета, 2014. № 5 (89). С. 42—46.

6. Набедрик В.А. География лечебного туризма в Европе: модели развития и трансформационные процессы: дисс... канд. геогр. наук. 25.00.24. М., 2005. 160 с.

7. Санаторно-курортне лікування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Sanatornokurortnoe-likuvannya.html> (дата звернення: 11.07.2021).

8. Сучасні тенденції, детермінанти та перспективи розвитку медичного та лікувально-оздоровчого спра- та wellness-туризму в світі. О.М. Мочульська, А.Г. Шульгай, О.А. Ошлянсь-

ка, В.І. Бондарчук та ін. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2019. № 3 (81). С. 56—61.

9. Укрпрофоздоровниця URL: <http://ukrzdrazv.com/zakarpattya.html> (дата звернення: 21.07.2021).

10. Федякин А.А. Теоретико-методические основы оздоровительного туризма: дисс. докт. пед. наук. 13.00.04. Майкоп, 2001. 279 с.

11. Mueller, H., Kaufmann, E.L. Wellness Tourism: Market Analysis of a Special Health Tourism Segment and Implications for the Hotel Industry. Journal of Vacation Marketing, 2001. № 7. pp. 5—17.

12. Zeff, J., Snider P., Myers S. P. Hierarchy of healing: the therapeutic order. Textbook of Natural medicine. 2006. Vol. 1. pp. 27—40.

References:

1. Babkin, O.V. (2008), Spetsialni vydy turyzmu [Special types of tourism], Feniks, Rostov-na-Donu, Russia.

2. Halasiuk, S. and Halasiuk, K. (2013), "Problems of the development of health-improving tourism in Ukraine", Scientific herald of the Lesia Ukrainka Eastern European National University, vol. 5 (254), pp. 16—21.

3. Hrabar, M. V. and Kashka, M.Iu. (2021), "Ayurveda as a promising direction in the development of health tourism", Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia, vol. (71), pp. 12—16.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "About tourism", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 22 July 2021).

5. Mozokina, S.L. (2014), "Trends in the development of health and medical tourism", Izvestiya Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta, vol. 5 (89), pp. 42—46.

6. Nabadrik, V.A. (2005), "Geography of medical tourism in Europe: models of development and transformation processes", Abstract of Ph.D. dissertation. Economic, social and political geography, Moscow State University, Moscow, Russia.

7. Ministry of Social Policy (2021), "Sanatorium treatment of citizens affected by the Chernobyl disaster", available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Sanatornokrortnoelikuvannya.html> (Accessed 11 July 2021).

8. Mochulska, O. M., Shulhai, A. H., Oshlianska, O. A. and Bondarchuk V. I. (2019), "Modern trends, determinants and prospects of development of medical and health-improvement tourism in Ukraine", Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy, vol. 3 (81), pp. 56—61.

9. The official site Ukrprofzdrovnytsia (2021), available at: <http://ukrzdrazv.com/zakarpattya.html> (Accessed 21 July 2021).

10. Fedyakin, A.A. (2001), "Theoretical and methodological foundations of health tourism", Abstract of Ph.D. dissertation, Theory and methods of vocational education, Adyghe state un-t., Maykop, Russia.

11. Mueller, H. and Kaufmann, E.L. (2001), "Wellness Tourism: Market Analysis of a Special Health Tourism Segment and Implications for the Hotel Industry", Journal of Vacation Marketing, vol. 7, pp. 5—17.

12. Zeff, J., Snider P., and Myers S. P. (2006), "Hierarchy of healing: the therapeutic order", Textbook of Natural medicine, vol. 1, pp. 27—40. *Стаття надійшла до редакції 29.07.2021 р.*

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292